

COMITETUL DE CULTURĂ
ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ AL JUDEȚULUI MUREȘ

CENTRUL DE ȘTIINȚE SOCIALE
TÎRGU-MUREȘ

-- IOAN CHIOREAN
— LADISLAU KOCZIÁNY
— VALERIU NIȚU
— GRIGORE PLOEȘTEANU

PROFILURI MUREȘENE

VOL. I.

— TÎRGU MUREȘ —

1971

Aranka György

Aranka György s-a născut în satul Sic (județul Cluj), dar marea parte a vieții sale este strâns legată de Tirgu-Mureș. Activitatea sa a asigurat acestui oraș un renume cultural în perioada epocii iluminismului, când au fost promovate idei avansate care au contribuit la progresul științei și culturii, prin lupta împotriva obscurantismului și privilegiilor feudale.

Născut la 15 septembrie 1737 într-o familie de preot protestant, Aranka György a primit în familie o educație intelectuală deosebită pe care a completat-o la colegiul din Tg.-Mureș și Aiud, apoi se angajează la Tabla regească din Tg.-Mureș. Între 1764 și 1817 rămâne aici, la început în posturi inferioare, iar de la 1782 în postul de asesor, adică jude la Tabla regească.

Sub influența iluminismului, o parte din intelectualii popoarelor incluse în Imperiul habsburgic a contribuit la ridicarea nivelului cultural al maselor și prin cultivarea limbii materne, la răspîndirea ideilor înaintate. Bun cunoscător al limbii și literaturii franceze iluministe, Aranka s-a dedicat cu pasiune dezvoltării limbii și literaturii maghiare. Promova idei democratice, dar fără să fie revoluționar. Din ideologia iluministă a acceptat orientarea reformistă, mai ales în domeniul culturii și cultivării limbii. După 1790, a avut relații apropiate cu intelectualii maghiari din Transilvania și Ungaria. Corespondența sa bogată cu poeții, scriitorii și oamenii de știință maghiari i-a dat imbold în realizarea ideii de a constitui o asociație pentru cultivarea limbii maghiare, pentru adunarea și editarea manuscriselor istorice, organizarea unei colecții de numismatică și mineralogie, pentru stimularea oamenilor de știință în publicarea unor opere de popularizare a științelor.

În anul 1791, Aranka a difuzat un proiect pentru constituirea asociației lingvistice, de istorie și știință denumită „Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság” și „Kéziratkiadó Társaság” (Asociația pentru cultivarea limbii maghiare din Transilvania și Asociația pentru editarea manuscriselor) în care a relevat menirea asociației: în primul rînd cultivarea limbii maghiare prin întocmirea unei gramatici și a unui dicționar; prin editarea monumentelor lingvistice; prin adunarea documentelor de istorie medie, a diplomelor, memoriilor etc.; prin înființarea colecțiilor de monede, metale, plante. Aranka a propus și înființarea unui teatru permanent cu actori profesioniști, tot în scopul culturalizării maselor și răspîndirea ideilor iluministe. Programul a fost prea voluminos pentru o instituție de început,

insă exprima bine preocupările enciclopedice ale lui Aranka și colaboratorii săi. Dieta din 1791 de la Cluj a discutat și aprobat propunerile lui Aranka, a votat legea pentru înființarea societății, dar aprobarea imperială întârzie. Sub protecția guvernatorului Bánffy s-a format o asociație „ad hoc”, împreună cu o asociație pentru editarea manuscriselor care a ținut prima sa întrunire în 3 decembrie 1793, la Tg.-Mureș. A fost ales secretar general Aranka György, în semn de prețuire pentru munca sa organizatorică. Asociația lui Aranka a funcționat pînă la 1806 cînd reacțiunea habsburgică cu sprijinul nobilimii retrograde maghiare a dizolvat această instituție de mare însemnătate în viața culturală a populației maghiare din Transilvania.

Între 1793 și 1796 asociația și-a concentrat activitatea în domeniul lingvisticii, pentru întocmirea unei gramatici și a unui dicționar al limbii maghiare. Membrii asociației, sub îndrumarea lui Aranka, au adunat manuscrise vechi privind istoria Transilvaniei, s-au ocupat cu înființarea unui muzeu și unei biblioteci de interes enciclopedic. Rezultatul acestor încercări a fost ediția în trei volume a lucrărilor asociației intitulată „A Magyar Nyelvmívelő Társaság munkáinak első darabja” (Prima publicație a lucrărilor Asociației pentru cultivarea limbii maghiare, Sibiu, 1796.) În prima perioadă a activității asociației, Aranka — în calitate de secretar general — a întreținut corespondență bogată atît cu cărturari din țară, cit și din străinătate. Cei mai de seamă dintre corespondenții lui au fost Kazinczy Ferenc, conducătorul luptei pentru reînnoirea limbii maghiare literare, „iacobinul” Batsányi János care într-o scrisoare din 1793, adresată lui Aranka, prezice apropierea unei răscoale, în genul celei lui Horea și Cloșca, „fiindcă lumina judecății clare nu a înaintat”. Poetul maghiar Csokonai Vitéz Mihály într-o poezie elogioasă „Marosvásárhelyi gondolatok” adresată tot lui Aranka a eternizat întemeierea asociației și a apreciat cu entuziasm eforturile membrilor în răspîndirea ideilor iluministe: „Muze așezate la picioarele acestui zid, (se referă la cetatea medievală din Tg.-Mureș) Vă rog să ajutați mintea mea în fierbere, / Să-mi spuneți care-i cauza / Că aici sînt popoare libere, acolo sclavi, / Ici țara-i pustie, colo rodește și zîmbește, / Ici mintea-i ascuțită, colo-i înnegurată? „Cugetări spre Tîrgu-Mureș”.

Descoperirea conspirației iacobine din Ungaria și decapitarea conducătorilor ei, în 1795, la Buda, a avut urmări asupra activității asociației din Tg.-Mureș. Spre a evita unele dificultăți, Aranka György a întrerupt legăturile sale cu scriitori prea înaintați în idei, a îndreptat preocupările asociației spre științele sociale, arheologie, istoria evului mediu, filozofie etc. Între 1796 și 1801 activitatea membrilor se adîncește în domeniul cercetărilor de istorie antică și medie a Transilvaniei, în discuții filozofice, în analiza situației economice de atunci a țării, însă fără rezultate vizibile. S-a redactat a doua publicație a asociației. totuși, din lipsa banilor, a rămas în manuscris.

În acelaș timp, Aranka și membrii asociației erau tot mai aspru criticați pentru organizarea difuză a asociației. Într-adevăr, nici după mulți ani de existență, asociația nu a reușit să-și formeze secțiile și subsecțiile, așa încît lingviștii s-au preocupat de istorie economică, în timp ce naturaliștii au discutat probleme lingvistice. În aceste împrejurări, numai perseverența și abilitatea lui Aranka au împiedicat destrămarea totală a asociației. Deși împrejurările nefavorabile au îngreunat activitatea asociației în pe-

rioadă a doua a existenței, ea a stimulat preocuparea pentru întocmirea unor lucrări de valoare europeană ca, de pildă, gramatica comparativă a medicului Gyarmathy Sámuel, primită cu entuziasm la Göttingen și Petersburg, de asemenea, lucrările botanice ale lui Benkő József, mineralogia lui Benkő Ferenc și altele. Din cauza lipsei de mijloace materiale, asociația nu putea să editeze aceste lucrări. A apărut numai o parte din lucrări redactate, mai târziu, cu cheltuielile suportate de autor sau de alte persoane. Între manuscrisele trimise asociației din această perioadă aflăm multe lucrări care înfățișează descoperiri de monede romane, bizantine sau medievale, inscripții romane găsite cu ocazia unor săpături (printre altele, din Muscel, Olteni, Șimleul-Silvaniei), mașini construite în străinătate, precum și diferite procedee de cultivare a pământului în țările apusene. Însuși Aranka György a făcut, în acești ani, o călătorie în scaunele secuiești pentru a studia viața, obiceiurile, situația economică a sătenilor, pe care a prezentat-o într-o dare de seamă, la o întrunire a membrilor.

În ultima perioadă a existenței sale, asociația a depus eforturi spre a se reorganiza în mod mai eficace. Dar între anii 1798 și 1801 datorită atacurilor personale și criticilor primite de la aristocrația conservatori, Aranka s-a retras din funcția de secretar general. În 1801 a reluat conducerea și a încercat să reactiveze asociația. Intențiile lui însă au fost fără rezultat. Războaiele napoleoniene au distrus țara din punct de vedere economic și, între timp, înăsprirea cenzurii a împiedicat nu numai publicarea lucrărilor ci și prezentarea lor în cadrul adunărilor. În anul 1806 a fost nevoit să-și înceteze munca neobosită dusă pentru reorganizarea asociației și stimularea membrilor spre a continua adunarea și valorificarea documentelor. Majoritatea lucrărilor din această perioadă sînt proiecte cu scopul de a contura mai bine domeniul de activitate și de a restrînge sfera unor discipline. În aceste proiecte domină perspectivele dezvoltării științelor naturii.

Animat de țeluri nobile, dar îmbătrînit și deziluzionat de încercări eșuate, Aranka s-a dedicat literaturii și filozofiei. Operele lui nu au o deosebită valoare artistică dar sînt importante, ca începuturi, pentru istoria culturii maghiare din Transilvania. Printre altele, a realizat prima traducere (1785) a dramei „Richard al III-lea“ de Shakespeare (după o versiune în limba germană a lui Wieland), un volum de studii (1805) despre filozofia lui I. Kant, volumul de poezii cu conținut filozofic: „Elme játékjai“ (Jocurile minții, Oradea, 1806). Corespondența pe care o continuă cu erudiții epocii prezintă însemnătate istorică-culturală. Locuința sa din Tg.-Mureș se afla totdeauna deschisă oamenilor de litere și de științe. Din 1810, ideea lui Aranka a fost reluată de Döbrentei Gábor, preceptorul la curtea grofilor Gyulay care, între 1814 și 1818, a reușit să regrupeze o parte din membrii asociației în jurul revistei clujene „Erdélyi Múzeum“. Dar nici Döbrentei nu a reușit să obțină aprobarea guvernului Metternich pentru constituirea unei asociații.

La 11 martie 1817, în vîrstă de 80 de ani, Aranka György a încetat din viață.

A fost inițiatorul și organizatorul unei asociații „care avea între preocupările ei nu numai problemele de limbă, ci științele în general“ (Din istoria Transilvaniei, vol. I. Ed. a II-a, 1961, p. 287). De la membrii asociației s-au păstrat multe manuscrise și documente originale sau copiate, de valoare științifică sau istorică. colecții de monede, metale, plante și altele.

care au constituit fondul principal al Muzeului Ardelean înființat cu decenii mai târziu, în prezent unul din cele mai valoroase colecții ale Academiei R. S. România (Filiala Cluj).

Aranka György a promovat ideea colaborării între cărturarii români, maghiari și sași din Transilvania, fapt remarcat prin prezența între membrii de onoare sau activi, a lui Ioan Piuariu-Molnar, oculist renumit și apreciat pentru preocupările sale în domeniul istoriei și limbii, a lui I. Eder, Chr. Engel și ale altora.

Drept dovadă că Gh. Șincai a cunoscut îndeaproape activitatea Asociației pentru cultivarea limbii și pe cea a lui Aranka György, în notele „Elegiei” găsim următoarele mențiuni: „Commendat se . . . vehementer Erudita Hungarica Societate, cuius perpetuus Secretarius est celebris ille, ac veri nominis Polyhistor, D. Georgius Aranka de Zagon . . .”, adică orașul Tg.-Mureș „se impune prin Asociația erudiților unguri, a cărei secretar permanent este acel vestit și demn de numele de polihistor, Aranka Gy. din Zagon . . .” Această notă ne face să credem că Gh. Șincai, înainte de concedierea sa din postul de director al școlilor române, ar fi colaborat cu Aranka.

Caracterizarea personalității lui Aranka o face singur în următoarele rânduri testamentare din 1798, rămase în manuscris: „Doresc din inimă ca înflorirea, strălucirea și gloria asociației, pentru timpurile viitoare, să pună numele meu în umbră și posteritatea fericită să mă păstreze ca o moștenire care să-l reamintească pe bunul prieten și întâiul secretar al asociației . . .”